

Stavoren betrokken bij de Groenlandse Compagnie

De Noordsche-Groenlandse Compagnie (Noordse Compagnie of Compagnie van Spitsbergen) was een kartel voor de walvisvaart, opgericht door de deelnemende steden, die bestond van 1614 tot 1642. De Compagnie raakte al snel na de oprichting verwickeld in conflicten met Engeland, Denemarken en Zweden.

In het jaar 1612 werd voor het eerst melding gemaakt van een commerciële expeditie naar Nova Zembla, nadat men tot de conclusie was gekomen dat de walvisvaart bij Kaap de Goede Hoop geen goede perspectieven bood. De Noordsche compagnie werd op 27 januari 1614 opgericht op Vlieland. Willem Cornelisz. van Muyden, woonachtig in Amsterdam, was een van de eerste schippers die uitvoer. Aan boord waren vijf Franse Basken en een Engelse loods, de overige bemanningsleden waren afkomstig uit Noord-Holland.

In de compagnie werd aanvankelijk veel gebruikt gemaakt van Baskische harpoeniers en stuurlieden. Er werd behalve op walvissen ook jacht gemaakt op walrussen en robben. De berenjacht leverde huiden en bont. De walvisbaleinen waren bruikbaar voor het maken van schilderijlijsten, wandelstokken en mesheften.

Het handelsgebied van de Noordsche compagnie strekte zich uit van de Straat Davis bij Newfoundland tot het Russische Nova Zembla. Van al dit gebied werd echter niets opgeëist door de compagnie, zij had alleen het handelsmonopolie in handen.

De walvisvaart was strikt seizoensgebonden. Schepen en bemanningen verlieten in het voorjaar de diverse havens van de Republiek. Na een drie weken durende reis arriveren zij in de kustwateren van Spitsbergen, Jan Mayen- of Bereneiland. In september of uiterlijk oktober keerden de schepen weer naar de Republiek terug. Al spoedig werden op Jan Mayen en Spitsbergen (Smeerenburg) traankokerijen gesticht. Dit scheelde aanmerkelijk in laadruimte en stank. Jarenlang heeft de compagnie het handelsmonopolie voor walvistraan in handen gehad. Voor elke tocht die werd georganiseerd stortten de participanten geld. Na afloop van de tocht werd de winst direct verdeeld.

In de beginjaren komen we in de walvisvaart al een Staverse schipper tegen: Wybe Jansz. Hij had een lange ervaring als zeeman en was kennelijk geen onbekende in die kringen:

Attestatie of verklaring, 03-07-1610, ONA Rotterdam, inv 16 acte 19/60 Jacob Symonsz:

Aelbert Jans Vermaes, coopman te Bilbao in Biscayen, verklaart dat Evert Jans Poortmans, coopman, in October 1604 aan hem, met het schip "de Drie Coningen", met schipper Wibo Jans van Staveren, 5 rollen was heeft gezonden.

In het journaal van Pieter Jacobsz Geusebroeck (ca 1566-1628/30) komen we Wybe Jansz ook tegen:

1612: Op 6 juni wordt de poolcirkel bereikt. De eerste walvissen worden gesignaleerd. Drie dagen later bereiken ze hun doel. Het is echt poolweer: het sneeuwt en het is bijzonder koud. Omdat men in de luwte van het eiland komt te liggen, kunnen de schepen niet dichtbij het land komen en vaart men een beetje heen en weer langs de kust. Tenslotte wordt een sloep uitgelaten en een aantal mannen gaan op verkenning om te zien of er walvis te vangen valt. Het blijkt dat Willem van Muijden, Wybe Jansz, Tijs Jansz Hoepstock en Claes Joosten al gearriveerd zijn. Zij hebben in twee dagen tijd al zeven walvissen gevangen. Willem van Muijden en Wybe Jansz hebben laten zien dat ze ervaren walvisjagers zijn.

Op 2 augustus vertrekt het Vlissingse schip van Jan Verelle. De kleine Noorsche compagnie is ook al vertrokken. Op 4 augustus vertrekt een Engelsman. Op 5 augustus hebben Heertje Jansz, Claes Joris en Tijs Hoepstock hun boten vol. Ze laten dit weten door middel van een vreugdeschot.

Maar dan verschijnt Wybe Jansz weer op de ree met een leeg fluitschip. In opdracht van de Heren Bewinthebberen van de Noordsche Compagnie moet ook dit schip vol gevist worden. Iedereen moet daarbij helpen. De mannen protesteren: zij hebben aan hun eed voldaan om hun eigen schip vol te laden. Hun kleren zijn versleten of - bij het vooruitzicht te zullen vertrekken - overboord gegooid. Kortom, geen van de scheepsbemanningen voelt er iets voor mee te werken.

De beraadslaging de volgende dag tussen de 'jeneraal', Heertjen Jansz en Pieter Geusebroeck heeft als uitkomst dat de volgeladen schepen weg zullen varen. Alvorens te vertrekken worden er nog producten uitgewisseld tussen Wybe Jansz en de anderen. Wybe Jansz krijgt een "tonnen grutten" en de anderen krijgen nieuwe haring, wijn en wortelen.

De woede richtte zich duidelijk niet tegen Wybe Jansz, maar tegen de Heren Bewinthebberen.

In 1623 treffen we Wybe Jansz aan als commandeur van de kamer van Amsterdam.

Attestatie of verklaring, 21-09-1623, ONA Rotterdam, inv 92 acte 32/69, Jan van Aller Az.:

Op verzoek van Gijsbrecht Gerritsz schipper te Schiedam verklaart Adryaen Janssen Groot, 25 jr schipper op de Fortuyn, wonende te Coppenhaven in Denemarken dat hij met Gijsbrecht Gerritsz en Cornelis Janssen Cleynnenbouff op het eiland Mauritius in Groenlant is geweest bij Wijbrand Janssen van Staveren commandeur van enkele schepen van Amsterdam. Tussen Gijsbrecht Gerritsz en Wijbrand Janssen was een woordenwisseling geweest over de slecht verzorgde vracht, die bestond uit vaten traan.

Ook Michiel de Ruyter, Nederlands bekendste zeeheld, heeft tussen 1633 en 1635 als stuurman dienst gedaan op een schip van de Noordsche Compagnie. Waarschijnlijk kende hij de route uit de tijd toen hij nog matroos was.

Het bestuur van de Noordsche compagnie was verdeeld in vijf kamers. Deze waren tamelijk zelfstandig en gezeteld in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Rotterdam en Delft. Elke stad had zijn eigen installaties op de pooleilanden. In 1616 nam de Zeeuw Jan Lampsins deel in de compagnie. Toen kregen ook Vlissingen, Middelburg en Veere een kamer. In 1636 werden twee Friese kamers opgericht: Harlingen en Stavoren.

Een paar jaar daarvoor bleken er in Stavoren al initiatieven genomen te zijn om deel te nemen in deze lucratieve handel getuige het volgende bericht uit de resolutieboeken.

Resolutieboek Stavoren deel 15.

Burgemr, schepenen ende raedt, sampt gesworen gemeentsluiden binnen Stavoren collegialiter opt raethuis aldaer vergaert wesende, hebben eendrachtelijck toegestaen ende mits desen in huijeringhe gelaten Douwe Jans burger alhier alle last hebbende van de Groenlanse Compaignie, offe den camer van dien binnen den stede Amsterdam ende tot profijt van de selve seckere anderhalff eijsen maedtlant gelegen op de Wijmberts binnen deser stede jurisdictie, omme aldaer te mogen maecken ende tot voorschr. landt te gebruicken tot henne traenbranderie. Met belofte 't selvige landt tot henne profijtte geduerende de huijeringe tot alle tijden ende voor allen menschen opspraecke te bevrien ende hen neffens dien in het vrie gebruick maintineren. Onder verbant soo nae 't rechte, des belovende de voorgenoemde Douwe Jans in sijn vorige qlt.. gelijk hij aenneemt ende belooft mits desen onder verbandt sijnder goederen met submissie div. derselvige ende sijn persoon den riale executie deser stede jaerlicx ter saecke van hieringhe aen den voorschr. stede rentmr te voldoen ende te betalen den suma van sestich car. gulden, ijder tot 20 strs gereckent, namentlijck op den (niet ingevuld). Ende dat geduerende den tijde ende soo lange de voorschr. compaignie ende camer vandien den selvighen branderie aldaer gebruicken. 't Oirconde hebben burgemrn ende swooren ghemeente voornoempt zampt Douwe Jansen desen beneffens mij secretaris binnen Stavoren bevestight. Huijden den 22^e augusthij anno 1633.

Evert Hendreijex. Tijaerdt Sijtties. F. Eikema.

Het land zou later bekend in Staveren staan als De Traankokerij, waarover verder meer.

Wybe Jansz kreeg in 1634 (of 1636) van de Friese Staten octrooi voor een rederij ter Groenlandse Straat Davisvisserij. Hij was ook één van de oprichters van een Harlinger traankokerij op Spitsbergen.

Twintig jaar lang had die het octrooi van de Staten van Friesland om walvissen te vangen. Spoedig na 1656 namen ook reders uit de Zuiderzeesteden Hindeloopen en Workum aan de jacht op de omvangrijke buit deel. Het was de vissers om de walvistraan en de baleinen te doen. De traan was een geduchte concurrent voor de raapolie, die tot dan toe gezorgd had voor het branden van de snuitlampen. Daarnaast gebruikte men de grondstof voor de bereiding van zeep. De baleinen vonden aftrek bij de rijglijfmakers, die er voor zorgden, dat de dames volgens de laatste mode werden gekleed.

Spitsbergen en Jan Mayen-eiland waren al snel leeggevisst. De schepen moesten toen vissen op open zee. Dit had natuurlijk consequenties voor de traankokerijen op de eilanden. Deden ze dat eerst op Spitsbergen

in het plaatsje Smeerenburgh, nu kon dat niet meer. Ten eerste was Smeerenburgh in verval en ten tweede was het veel te ver om van open zee eerst naar Spitsbergen te zeilen, daar de spek te zieden en dan nog weer naar Nederland te zeilen met de vaatjes traan. In allerijl werden in de Republiek traankokerijen gebouwd, bijvoorbeeld in het Noord-Hollandse Jisp in 1640.

Er bestaat nog een Wijbe Jansz Water, een baai in de Barentsz Zee behorende bij het eiland Spitsbergen of Svalbard genoemd naar de walvisvaarder uit Stavoren. Nu heet de baai Storfjorden.

De compagnie werd opgeheven in het jaar 1642 omdat de walvissen steeds verder de zee in werden gedreven. Bovendien was er inmiddels grote competitie van de Denen. De walvisvaart werd vrijgegeven en overgenomen door particulieren.

De walvisvangst werd op andere fronten voortgezet maar er kwamen steeds problemen.

Uit het boek over het leven van Michiel de Ruyter:

1653 *Te dezer tijdt was men met grooten ijver doende on 's lands vloot weer toe te rusten en van alles te voorzien. Ook werd per plakkaat der Heeren Staaten Generaal, de 25 Maart geteekent, de vaart op Groenlandt en de Walvisvanghst voor dit lopende jaar geschorst en verboden; op verbeure van schip en goedt, of de waarde van dien. Dit verbod strekte om te meer volk ter oorlogh te bekomen, en op dat de Groenlandvaarders niet in handen van d'Engelschen moghten vervallen.*

Nog iets over het stuk land, de Traankokerij.

In het Floreencohier van Stavoren in 1700 lezen we:

*Fol. 35 De Burgemeester Gerloff Sygersma geeft aen navolgende landen o.a. van Rienck Hendrix Crediteuren overgenomen, te sien op fol. 33 een stuck landt **de Traan Koockerey** hebbende de Meerswegh ten Suyden, de Bleek ten Noorden, de Meerspol ten Oosten, de Stads graft ten Westen naasten.*

NB. Dit land bij de Burgemr. Sygersma overgenomen.

*Fol. 33 Rinck Hendricks landen, off Crediteuren land. Een stuck landt **de Traankoockerij** genaamt, hebbende de Meerswegh ten enz.*

Vanaf halverwege de 18^e eeuw bezit de familie Hilverda de traankokerij.

*Op heden den 20 Augustus 1764 d' Participanten van de Stavorse Noorder Meer na gedane aansegginge in't Vergulde Hooft te Stavoren bijeen vergadert, is geresolveert dat Jan Tuenis en Klaas Hilverda met hum landen, de Bleek, Wybe Lely Veltien en **d'Traankokerij** onder de Meer kunnen komen ter bemaling op Conditioes dat sij voor Maalgeld sullen betalen (en) de Meersomslagen, hoe hoog se oplopen, des dat sij hunne eigen pompen en dijken sullen moeten onderhouden. Ondertekend o.a. Claas Hilverda voor mijn Traankokerij, groot 5 pondematen (5 pdm = 1 ha 83 are en 5 centiare). Dit betekent dat het stuk land wel bemalen werd door de Noordermeerpolder maar buiten de droogmakerij ligt.*

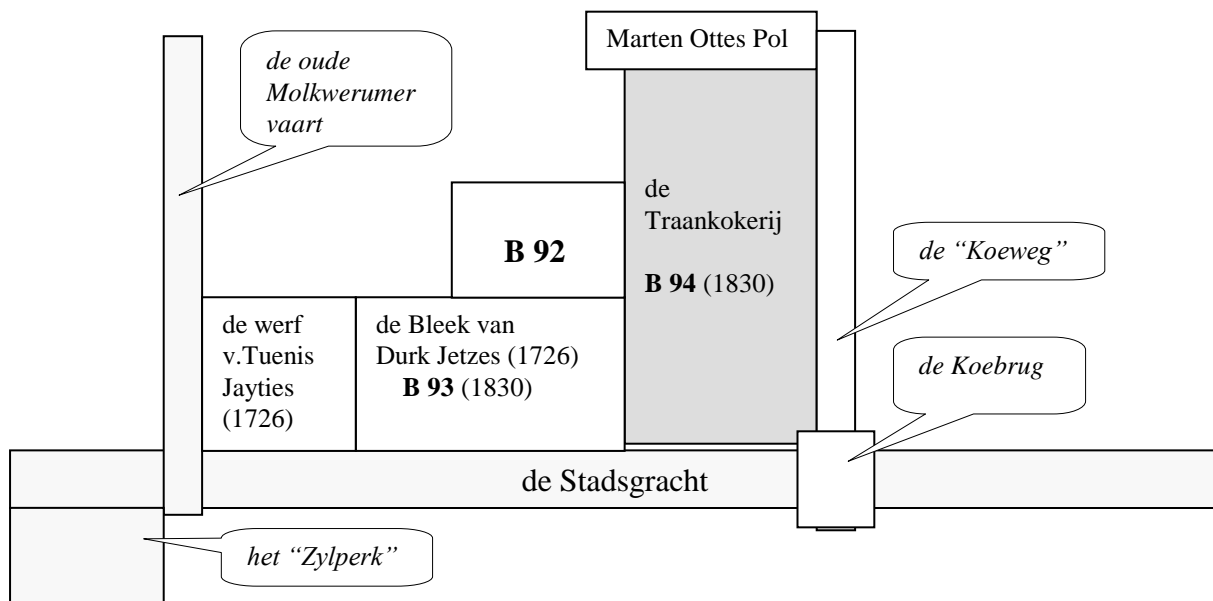
In het notarieel archief van Horatius Albarda (toegang 26, nr. 126001) vinden we de volgende overdracht:

*acte nr. 98 b, d.d. 23-12-1812: Jacob Lourens Blom, old schipper te Warns, koopt van Jouke Klazes Hilvarda, mr. bakker te Stavoren, zeker stuk greidland, **de Traankokerij** genaamd, ten Oosten van de Stad Stavoren. Ruurd Hiddes de Jong is thans huurder.*

Naastliggers: de Noordermeer (met Marten Ottens Pol) ten Oosten, de weg ten Zuiden, de Stadsgracht ten Westen en Ruurd Hiddes de Jong en Teunis van der Molen ten Noorden. Vrije toegang na het land van Ruurd Hiddes de Jong om te melken en vrije overgang na de landen ten Noorden. Prijs f 800,=

In 1999 is Andries Kuperus eigenaar voor hem zijn vader Andries (zoon van kastelein Andries, bijgenaamd "Broer"). Het land staat kadastraal bekend onder Stavoren Sectie B nr. 94, groot 20290 are.

In de tekst plaatjes: zoals dit:



Verder aanvullen met bijvoorbeeld een plaatje van een fluitschip, een traankokerij, het wybe janszwager.